

ספרים לילדים שאינם סיפורת

מאת ג. ברגסון

בהיכנס הילד לספרייה מודרנית ימצא בה לא ספרים בלבד; הוא ימצא תקליטייה ויכול להאזין למוסיקה, לרשותו וידיאורטייפ ויכול לצפות בסרט; ברצותו, יבלה בפניה יצירתית שבה אבזרים שונים בתחומים שונים — טכנולוגיה, גיאוגרפיה וכדומה.

הספרייה אינה עוד מדפים ועליהם ספרים, מסודרים בשטה זו או אחרת המושג-אלים לקריאה, והספרים עצמם אינם עוד סיפורת בלבד, אופיים ותכניהם מתרחבים והולכים ואתה יכול למצוא ספרים מכל תחומי החיים. אין תימה שגם בתחום ספרות-הילדים אין המו"לות מצטמצמת בסיפורת בלבד ואנו מוצאים ספרים המ" יועדים למתן מידע, להעשרה, להדרכה וכדו'.

ספרים אלה מקנים ערכים רבים כאלה המצויים בסיפורת אך יש בהם דברים נוספים: לפעמים תועלתיות מיידית, הדרכה מעשית בתחומים שונים וגירויים לעשייה ולמחשבה, ולעתים תועלתם לטווח רחוק — פיתוח הדמיון והיצירתיות שיבוא לידי ביטוי לעתיד לבוא.

יתרון נוסף לספרים מסוג זה — הספרים הם מקור לעיסוק משותף של המבוגר עם הילד. על-פי הרוב יש בספרים אלה הרבה ציורים, איורים, תרשימים, והילד שעדיין לא הגיע לידי קריאה עצמית יכול להתבונן בהם ולמצוא עניין, לבנות על-פי הדגמים, או להמשיך ולדמיין "ליצור" דברים בהשראת הכתוב או המצויין בספר. אסב תשומת לב הקוראים לשלושה ספרים מסוג זה, שהופיעו זה מקרוב. הפורמט של כל השלושה שונה מזה של ספרי שירה וסיפורת לילדים, אלה ספרי "ענק".

1) אני מקסט

הספר של יהודית ילין מבוסס על ספרה "קישוט", שהופיע בשנת 1964, ובו נוסף חומר רב שנוסה בפעילות עם ילדים ונוער.

1. יהודית ילינגינת, אני מקסט, צבע נייר ומספרים, יהושע אורנשטיין, הוצאת ספרים "יבנה", 1982, עמ' 96.

הספר "אני מקשט" עשיר בתוכנו. המעיין בתוכן העניינים ילמד לדעת מה רב־גוני ספר זה מבחינת ההדרכה המותאמת למבוגרים, מבחינת התכנים העומדים במרכז חייו של הילד, ובעיקר מבחינת החומרים והטכניקות אשר נותנות לילד הזדמנויות של התנסות בחומרים ובעשייה.

אם תרצה — יש בספר זה אבני־יסוד של הפדגוגיה המודרנית וזו שווה לכל נפש ואינה תלויה במומחה כדי להפכה להלכה למעשה.

כשצינתי שווה לכל נפש התכוונתי לומר כי ההתאמה היא לקשת גילאים רחבה, ובעיקר לרמת התפתחות שונה. לא צריך הילד להיות כשרוני במיוחד, וודאי לא מחונן, כדי לעסוק בדברים ולמצוא בהם עניין, נהפוך הוא: כל עוד אנו נאבקים בצמצום פער בין שכבות אוכלוסיה שונות, וכל עוד המסורת של קריאת ספר ועיסוק קים למען העשרה אינם נחלת כלל האוכלוסיה, יכול ספר זה לשמש מכשיר־עזר טוב לסייע להתפתחות הילד ולהקנות לו מושגים מופשטים, לקרבו ככל האפשר ולהמחישם גם לאלה שאינם מורגלים בכגון דא. ההדרכה שכתב וההוראות מנוסחות בלשון קלה ומובנת. האיורים המדגימים מעניינים. הדגמים של גזירה בנייר אסתטיים ומעוררים חשק לחקות ולעשות כדוגמתם.

חשיבות מיוחדת יש לייחס לפרק ה' — כתב עברי אמנותי, פרק זה ישמש סיוע טוב לילדים שבשלותם לבית־הספר אינה מלאה. להורים יסייע הספר ע"י עיסוק בו להחיש התפתחותם של ילדים אלה באופן כללי, ולהכינם קונקרטי לעבודה היומיומית בכיתה.

הוסף על כל אלה את ההנאה האסתטית הנגרמת לאדם שמתבונן בעבודות של המחברת ושל דגמיהם של ילדים ומצאת ספר נאה טוב ומועיל.

2) נינט בורוכוב מגישה לקורא ספר דומה אך שונה בהרבה.

השוני בעיקרו הוא זה שהמחברת מפנה את ספרה לצרכיהם של תינוקות, בעוד "אני מקשט", מופנה לילדי. הגן ומעלה.

הספר "במרידיך" — לילדיך² מכוון למבוגר שיעשה את הדברים למען הילדים, בעוד שהגב' ילין מתכוונת לפתח יצירתיות של הילדים עצמם.

הספר של נינט בורוכוב מכוון לתכליתיות ולעשייה עליידי מתן הדרכה טכנית מדוייקת ברוח: "אורך 90 ס"מ רוחב 10 ס"מ" או "מלבן עץ שטוח בערך בגודל 10×5 ס"מ", או "לוח עץ לבוד בגודל של 20×20 ס"מ" וכדומה, אך אין הדברים אמורים אלא לציון עובדה ואין בהם ביקורת שלילית.

יש תועלת בספר כזה הבא להקל על האם בהמצאת משחקים וצעצועים לתינוקות ולילדים.

לא במקרה כתבתי "על האם", כי המחברת מתכוונת אליה החל בכותרת — "במו

2. נינט בורוכוב, במו ידיך — לילדיך, צעצועים משחקים ותעסוקה לילדים עד גיל שבע בשיטת "עשי זאת בעצמך", "מסדה 1982, 112 עמ'.

ידיך — לילדיך" ודרך כל ההנחיות המנוסחות בלשון, "שימי, גזרי, הכיני, גשי" וכדומה, כאילו אין האבות מסוגלים יכולים וצריכים להשתתף באופן פעיל בכל העשייה הרביגונית המוצעת.

יש אידיוק בהצעה להקניית המושג חידות, (73,61) לא כל המוצע הוא חידה, לא על-פי הגדרה לשונית ולא על-פי הדוגמאות המובאות. שאלות שהתשובה עליהן הדמשמעית אינן חידה.

גן הראוי לשים לב לפרק "גינה עציצים וסידורי פרחים". פרק זה חשוב בעיניי בשל ערכו החינוכי אשר יסייע אולי לקרב את הילד העירוני אל הטבע והטמון בו. הילד נתפס אל הטכנולוגיה, הוא מתלהב מן הקפיצים המניעים את הצעצועים, מן הסוללות המקרבות אותו לאלקטרוניקה ושוכח את פלאי הטבע וקסמיו.

חשוב ורצוי לאזן את שני העולמות, ומשום שאין מנוס מן הטכנולוגיה, ואין צורך בכך, לא צריך להישאר עם הילד בעיסוקיו וברכישת מידע רק בתחום זה. חשובה לכן ההדרכה של הגב' בורוכוב לטיפול בטבע.

3) שונה מן השניים ספרה של תמר פישנחשוף. במבנהו הוא סיפור, בתוכנו הוא ספר הדרכה שמטרתו מוגדרת, והרי בכותרת המשנה נאמר כי מדובר בדרמה יוצרת וכותרת נוספת מפרטת כיצד ייעשה הדבר — "סיפורים שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון". במבוא מציינת המחברת כי לפנינו אמנם סיפור, אך "אינן לראות את הסיפור בספר זה במונח המקובל של המלה, שכן הסיפור בנוי כאן על רצף של פעילויות"... המטרה העיקרית אינה איפוא הסיפור, אלא הפעילות של הילד, הסיפור בא במ־קום הוראות לפעילות זו, או בלשון אחר, ההוראות מנוסחות בלשון סיפורית.

הסיפור בנוי על האנשה של שני נרות, והיחסים שבין הילד גיל לביניהם. גיל מייצג את הילד היוצרני, והוא שמחייה את הנרות, משוחח אתם, קורא להם בשמות, מעצב אותם כדי הדמיון הטובה עליו. הוא נותן פורקן לדמיונו, ובעקבות מעשיו מנחה המחברת את הקורא "עשה זאת גם אתה".

הספר דידיקטי מובהק. והוא בנוי על שני עקרונות האחד: הצגת דברים ופנייה "עשה זאת גם אתה" והשני: הצגת שאלות מנחות — עד שלוש בעמוד — שתפקידן להוביל לזהות, לסוגי, להשוות, לעורר דמיון וגם לשעשע.

מדוע דרמה יוצרת?

המחברת מסבירה במבוא שהספר "מתרכז בנושא שנקרא דרמה יוצרת חפץ מעורר אסוציאציות". אין ספק שהסיפור והציורים שמתלווים אליו מעוררים את הקורא

3. ר' סאמרי החידה, ספרות ילדים ונוער חוברת ט"ז, יוני 1978.

4. תמר פישנחשוף, אור ונור, סק דרמה יוצרת, סיפורים, שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון, איורים: איה שמואלי, עמיהו, 1981. 72 עמ'.

להשוות את הגיבורים — שני הנרות — לחפצים אחרים, והסיטואציה מנוצלת לעסוק בעצמים אחרים שיש אפשרות לערוך ביניהם השוואה. יש דפים שעומדים בפני עצמם ושאינם קשורים לאור ונור, ויש דפים שהם המשך לנושא המרכזי. יש פה יצירתיות, וגירויים לאסוציאציות, אך ספק אם יש פה חומר מספיק כדי לכלול אותו בסוג של דרמה, על-כל-פנים אין כאן דרמה במובן המקובל ונדמה לי כי כותרת המשנה "פרק בדרמה יוצרת" בומבסטית ומיותרת.

לטעמי אפשר להסתפק בתיאור "סיפורים שעשועים ופעילויות לפיתוח הדמיון", תיאור זה מדויק יותר ומשקף בנאמנות את תכנון של הספר.

מבין שלושת הספרים "אור ונור" הוא המתאים ביותר לקריאה עצמית של הילד ללא השתתפות המבוגר: צורת האות ניקוד הטקסט הציורים הצבעוניים, הרב-גוניות בטקסט, פרוזה ושירה, התחומים המרובים המובאים בספר — כל אלה מותאמים לילד ומעודדים אותו לקרוא בו.

לסיכום: שלושת הספרים לילדים שאינם סיפורת עוסקים בשלושה תחומים שונים: בתחום האמנות, הטכניקה ובפיתוח הדמיון היוצר, שלושתם הכרחיים לגדילתו התקינה של הילד ולהתפתחותו. שלושתם מאפשרים פיתוח מיומנויות של הילד ומכוונים השתתפות ההורים בתהליך זה.

שלושת הספרים מדגימים היטב ספרים שאינם סיפורת ואף-על-פי-כן טוב ורצוי שיימסרו לידיהם של ילדינו.

"השיבה יצירתית מתרחשת הן ביצירה אמנותית והן כתגלית מדעית. בעוד שהמדען מתמסר לגילוי עובדות ועקרונות (וכן להמצאת תיאוריות וליישומן), מבקש האמן לפרש בעזרת הדמיון דברים, זיקות או ערכים, כפי שהוא תופס אותם".

א"ד הילנארד ר"ק אפקינסון